

Oproep; Kerngebieden voor weidevogels, wat brengt dat ons?

Dick Melman,
Henk Sierdsema,
Wolf Teunissen &
Alex Schotman

Ondanks de inspanningen in de afgelopen decennia gaan de Nederlandse weidevogels in aantal gestaag achteruit. Momenteel wordt overwogen het weidevogelbeleid te focussen op zogenaamde weidevogelkerngebieden. De gedachte is dat met een concentratie van inspanningen meer is te bereiken dan met een 'verdunde inzet' op een groot areaal. Bij de realisatie ervan moet evenwel een aantal vragen worden beantwoord. Welke gebieden zouden in aanmerking komen? Welk deel van de populatie zou ermee worden veiliggesteld en hoe pakt het voor de verschillende soorten uit? Welke rol spelen terreinbeheerders en agrariërs daarin?

In dit artikel wordt een verkenning uitgevoerd met als doel om de discussie over dergelijke vragen te bevorderen.

Weidevogelbescherming

Het Nederlandse weidevogelbeleid is gestart met de Relatienota uit 1975. Sindsdien is de landelijke ontwikkeling nog weinig rooskleurig. Van de belangrijke soorten (de 'grote vier': Scholekster, Kievit, Grutto en Tureluur) nemen de aantallen broedparen gestaag af (Teunissen, 2011). Om de krachten te bundelen en een sprong voorwaarts te maken in de aanpak van de achteruitgang, is in 2006 het Weidevogelverbond opgericht. Hierin zijn alle partijen (landelijk en provinciaal beleid, terreinbeherende organisaties, landbouw, maatschappelijke organisaties, onderzoek) vertegenwoordigd die betrokken zijn bij de weidevogelproblematiek. Als landelijke weidevogel-doelstelling is door het verbond destijds geformuleerd (Laporte & de Graaff, 2006): "in 2010 dient de achteruitgang van het nationale aantal weidevogels per soort gestopt te zijn. Na 2010 wordt een stijgende tendens gerealiseerd...". Om deze ambitie te kunnen realiseren zijn destijds arealen met verschillende kwaliteitsniveaus voorzien: 250.000 ha 'Gruttoniveau' (kritische soorten), 30.000 ha met 'kemphaan-niveau' (zeer kritische soorten) en het overige gras- en maïsland (400-600.000 ha)

Hoe lang nog vervullen rondvliegende Grutto's het voorjaarsbeeld? De kerngebiedenbenadering stelt ook hoge eisen aan inrichting en beheer; dan nog is het de vraag of de Grutto (*Limosa limosa*) behouden kan blijven voor Nederland (foto's: Danny Ellinger).

met 'kievitniveau' (minder kritische soorten) (Brederode & Laporte, 2006). Voor de Grutto is ook een aantal doelstelling genoemd: het duurzaam voortbestaan van een populatie met een omvang van 50.000 broedpaar (Laporte & de Graaff, 2006). Verondersteld werd dat met een duurzame Gruttostand de andere weidevogelsoorten zouden meelifen.

In de tijd die sindsdien verstreken is, is gebleken, dat de ambitie van 250.000 ha niet realiseerbaar is, zowel financieel als bestuurlijk (Martens & ten Holt, 2010). Het risico van een groot gebied 'in de benen houden' is dat het beheer nergens voor weidevogels toereikend zal zijn, zodat weidevogels uiteindelijk overal zullen verdwijnen. In het overleg van het Weidevogelverbond is daarom geopperd om het weidevogelbeleid te concentreren in zogenaamde weidevogelkerngebieden (zie bv.

ook de film 'Een toekomst voor weidevogels?' van Danny Ellinger (2010)). De gedachte is dat deze kerngebieden weliswaar kleiner zijn dan de arealen die in 2006 werden nagestreefd, maar dat de kwaliteit voor weidevogels goed is, zodat duurzaam voortbestaan mogelijk is. Hoe de kerngebieden eruit zouden moeten zien, is nog niet uitgewerkt. In dit artikel wordt daartoe een eerste verkenning gedaan, om de gedachtenvorming en de discussie te bevorderen. De respons zal worden meegenomen in een onderzoek naar weidevogelkerngebieden dat momenteel in opdracht van het ministerie van EL&I wordt uitgevoerd en halverwege 2012 zal worden afgerond.

Wat zijn kerngebieden?

Bij de invulling van kerngebieden moet een aantal vragen worden beantwoord. Enkele daarvan zijn: aan wat voor omvang van de landelijke weidevogelpopulatie wordt gedacht? Welke soorten worden hierbij meegenomen? Worden hoe dan ook de beste gebieden gekozen en hoe worden die gedefinieerd? Worden er randvoorwaarden gesteld aan de verspreiding over de verschillende provincies? Op dergelijke vragen wordt vanuit het beleid niet op voorhand een antwoord gegeven. Het gaat daarom om de verkenning van mogelijkheden.

In het visiedocument van de Kenniskring weidevogellandschap (Kenniskring Weidevogellandschap, 2008) wordt over kerngebieden een aantal richtinggevende uitspraken gedaan. Voor de omvang van een kerngebied wordt gesteld dat deze ten minste 100 ha zou moeten bedragen. De kernen moeten geschikt zijn als broed- en foerageerhabitat. Het gaat dan om zaken als geschikte grondsoort, drooglegging en adequaat beheer. Voorts wordt aangegeven dat deze kernen in een open landschap moeten liggen, met als voorlopige indicatie voor de omvang ten minste 1000 ha. Deze landschapszone is nodig om de kernen te laten functioneren, maar hier gelden minder zware eisen ten aanzien van drooglegging en beheer. Gezien de verstoringafstanden van opgaande begroeiing, bebouwing en wegen zal die zone minimaal 0,8-1,0 km breed moeten zijn (Bruynzeel & Schotman, 2011).

Vraagstelling

De vragen die hiermee voorliggen zijn: hoe identificeer je kerngebieden? Aan welke eisen moeten ze voldoen? Waar liggen ze? Hoe groot moeten ze zijn? Op welk deel van de huidige populatie hebben ze betrekking?

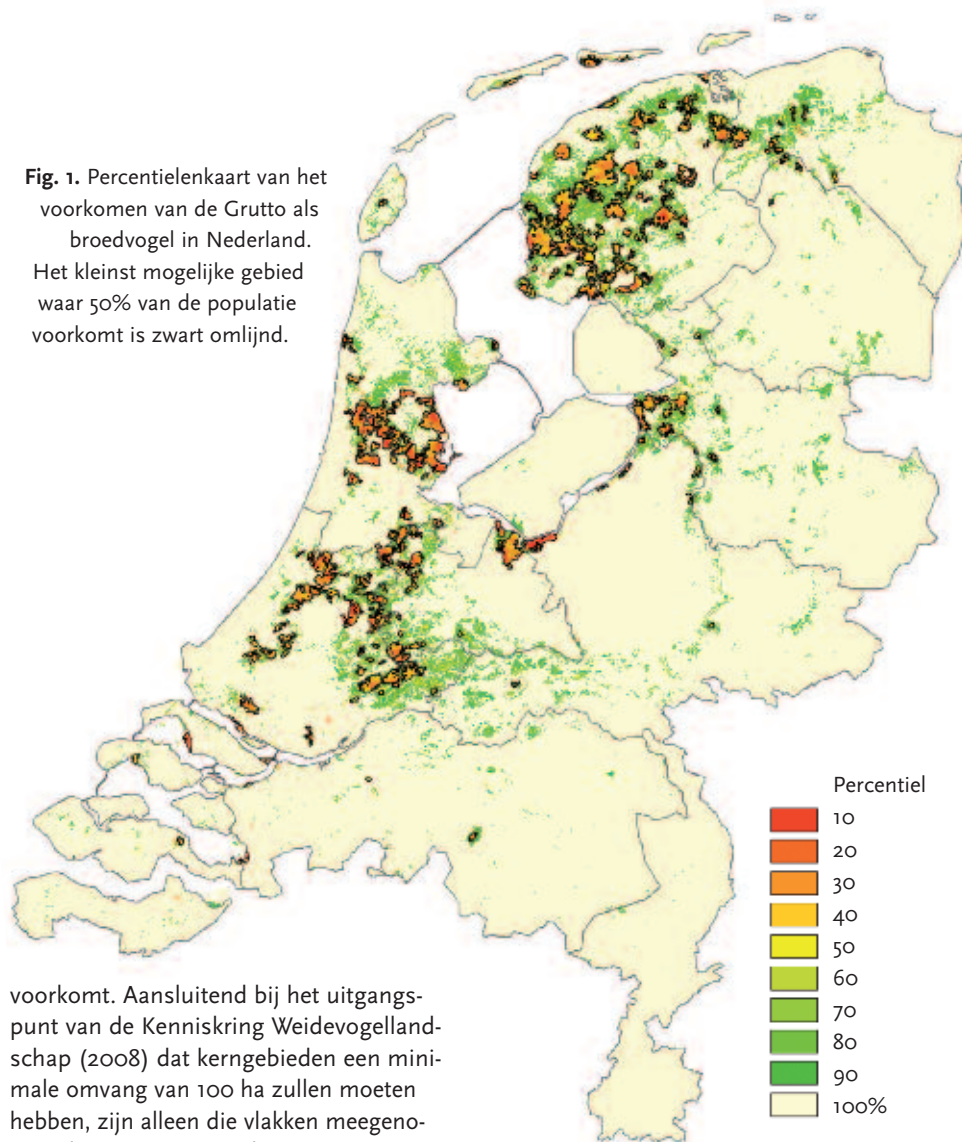
Deze eerste verkenning zal worden uitgevoerd voor de Grutto. Dit wordt ingegeven door het feit dat van deze soort relatief veel bekend is en doordat het agrarisch natuurbeheer vooral op deze soort is gericht. Daarnaast wordt de Grutto als gidssoort beschouwd, zeker voor de vochtig-natte Nederlandse graslanden. Dat betekent niet dat andere soorten niet belangrijk zijn. Daarom wordt in een aanvullende analyse onderzocht welk deel van de andere weidevogelpopulaties in de gruttokerngebieden voorkomen.

Percentielkaarten als aanzet voor kerngebieden

Een eerste voorbeeld van hoe een kerngebiedenkaart gemaakt kan worden, is gebaseerd op de 'Gruttokaart' uit 2004 (Teunissen et al., 2005). Deze kaart (250-m-cel versie) is omgezet naar een percentielkaart. Het eerste 10%-percentiel deel omvat de gebieden met de hoogste gruttodichtheden waarin 10% van de landelijke populatie huist. In het 20%-percentiel de daarop volgende dichtheden met weer 10% van de populatie enz. Tenslotte zijn in het 100%-percentiel de gebieden met de laagste dichtheden opgenomen. Op deze wijze ontstaat een kaart waarop de gebieden worden weergegeven per percentielklasse van hoogste naar laagste dichtheden (fig. 1).

Het totaal aantal Grutto's dat in Nederland in 2004 voorkwam is berekend op ca 62.000 broedpaar (Teunissen et al., 2005). Om tot een eerste proeve van kerngebieden te komen is het 50%-gebied genomen: de gebieden met de hoogste gruttodichtheden waarbinnen 50% van de gruttopopulatie voorkomt. Oftewel het kleinste oppervlak waarin 50% van de populatie

Fig. 1. Percentielenkaart van het voorkomen van de Grutto als broedvogel in Nederland. Het kleinste mogelijke gebied waar 50% van de populatie voorkomt is zwart omlijnd.

voorkomt. Aansluitend bij het uitgangspunt van de Kenniskring Weidevogellandschap (2008) dat kerngebieden een minimale omvang van 100 ha zullen moeten hebben, zijn alleen die vlakken meegenomen die tenminste 100 ha groot zijn. Dit resulteert in een gebied van ca 125.000 ha grasland, waarbinnen 50% van de gruttobroedpopulatie voorkomt (ca 31.000 broedparen) (fig. 1). De gemiddelde gruttodichtheid daarbinnen is ca 25 broedparen/100 ha. In totaal bestaat het areaal uit bijna 190 gebieden. Het grootste deel daarvan (ca 87.000 ha) wordt ingenomen door gebieden van meer dan 1000 ha (tabel 1) die ongeveer 1/3 van de gruttopopulatie bevatten. Met andere woorden: de meeste Grutto's zijn nu geconcentreerd in een groot aantal betrekkelijk kleine gebieden.

Nu zijn aantallen en dichtheden weidevogels bij identificatie van kerngebieden niet alleszeggend. Uitgaande van de oorspronkelijke formulering door het Weidevogelverbond moet minimaal de achteruitgang gestopt worden en dan is het ook van belang de trend in ogenschouw te nemen. In een volgende kaart is daarom de trend van de Grutto weergegeven en wel over de periode 1990-2008. Deze trend is gebaseerd op 1558 proefvlakken waar meerjarig gegevens zijn verzameld. Met behulp van co-kriging (ruimtelijke interpolatie) is vanuit de plots een landsdekkende kaart gemaakt (fig. 2).

In een volgende kaart is binnen de Grutto-50% gebieden de trend weergegeven (fig. 3). Deze figuur laat een dramatisch beeld zien: vrijwel overal binnen de grutto-50% gebieden is sprake van een achteruitgang. Alleen in enkele gebieden in het Groene Hart is een positieve trend vastgesteld over de periode 1990-2008. Deze trendgegevens maken duidelijk dat er, zelfs in de gebieden waar nu nog de hoogste dichtheden voorkomen, kennelijk erg veel moet gebeuren om de ontwikkeling ten positieve te keren. De opgave om tot een duurzame weidevogelpopulatie te komen is dus zeer fors!

Nadere analyse zal moeten uitwijzen waar deze verbeteringslag betrekking op zal moeten hebben: waterstand, landschappelijke openheid, predatievermindering, beheer, enz. Het onderzoek naar kerngebieden zal minimaal feiten moeten aanleveren over het belang van deze factoren en de randvoorwaarden die ervoor gelden. Beheer kan bijvoorbeeld geen effect hebben als de waterstand te laag is en omgekeerd kan bij verkeerd beheer en een juiste waterstand de populatie nog steeds niet duurzaam

Omvang gebieden (ha)	Aantal	Totaal areaal (ha)
100-250	97	13.000
251-500	39	12.000
501-1000	20	12.000
>1000	31	87.000

Tabel 1. Verdeling van de grootte van de gebieden die tezamen het grutto-50% gebied vormen.

Fig. 2. Trendkaart van de Grutto in Nederland over de periode 1990-2008. De kaart is tot stand gekomen door ruimtelijke interpolatie van de trend per proefvlak. Betekenis van de legenda: -1 is verdwijnen uit een proefvlak, +1 is een nieuwe vestiging in een proefvlak. De ligging van de proefvlakken ('plots') is met een kleine zwarte stip weergegeven. Voor proefvlakken met ontbrekende gegevens op één van beide tijdstippen zijn verwachtingen bepaald op basis van de trendberekeningen met behulp van het programma TRIM (van Strien & Pannekoek, 1998).

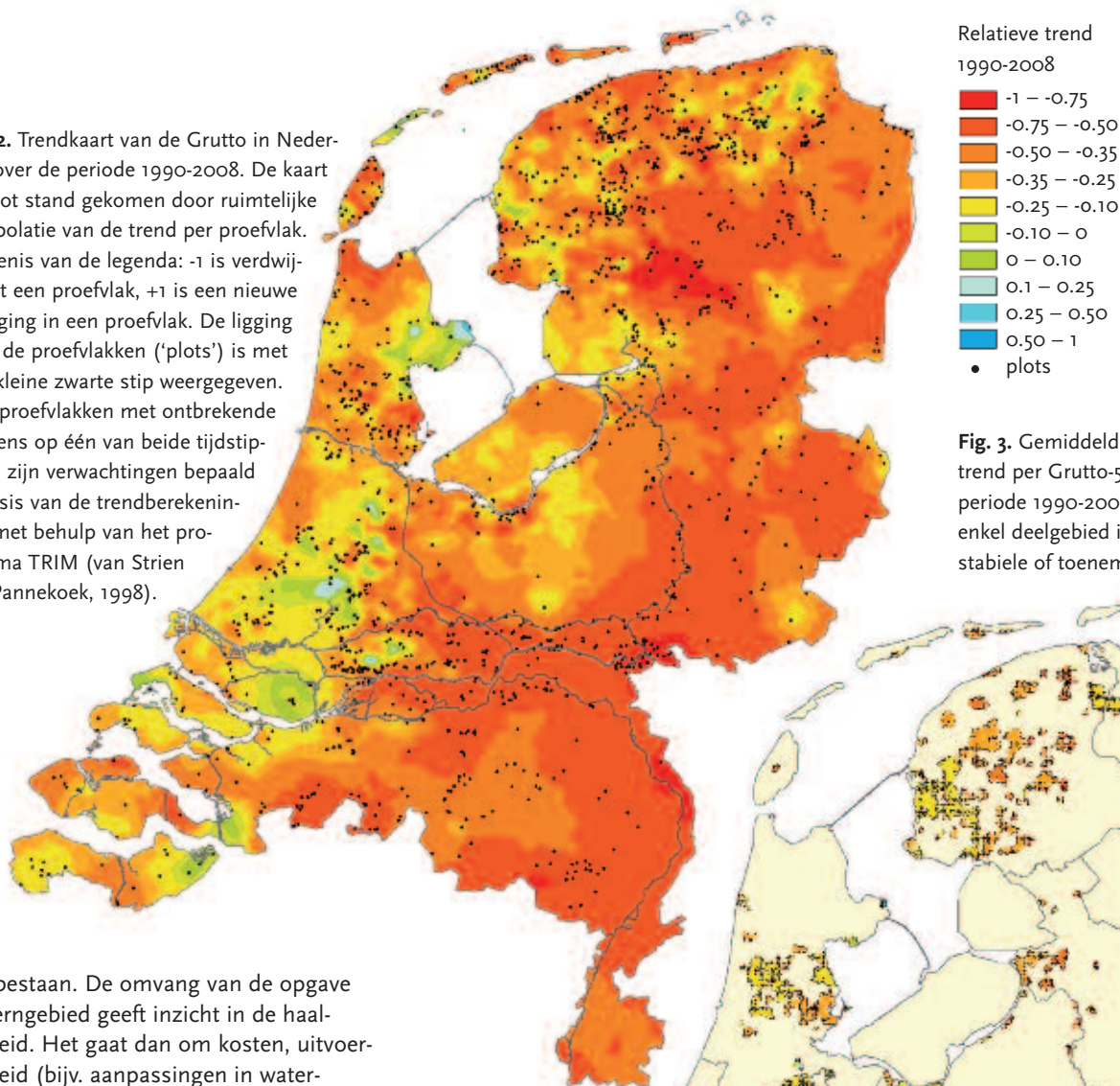
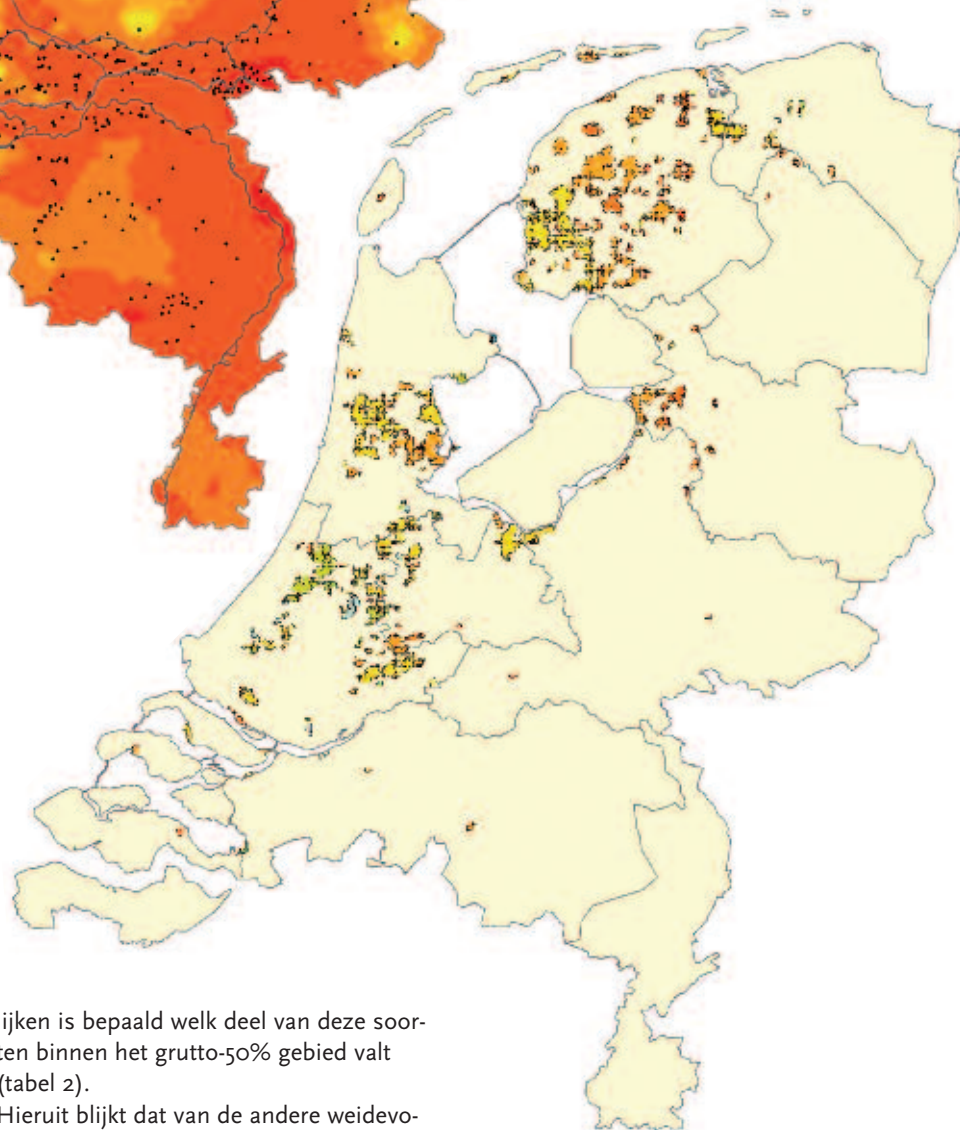

Fig. 3. Gemiddelde, geïnterpoleerde trend per Grutto-50%-gebied in de periode 1990-2008. In vrijwel geen enkel deelgebied is sprake van een stabiele of toenemende populatie.

voortbestaan. De omvang van de opgave per kerngebied geeft inzicht in de haalbaarheid. Het gaat dan om kosten, uitvoerbaarheid (bijv. aanpassingen in waterstand, versterken landschappelijke openheid) e.d., maar ook het maatschappelijk draagvlak voor dit soort maatregelen. Met dergelijke inzichten kan de discussie over kerngebieden verder worden gebracht.

Weidevogelgemeenschappen

Behalve de Grutto, wil het beleid ook de andere weidevogelsoorten beschermen. Welk deel van de overige weidevogelpopulaties komt dan voor in de gruttogebieden? Voor een aantal weidevogelsoorten zijn daarvoor op vergelijkbare wijze als voor de Grutto verspreidingskaarten gemaakt. Door de kaartbeelden met elkaar te verge-

lijken is bepaald welk deel van deze soorten binnen het grutto-50% gebied valt (tabel 2).

Hieruit blijkt dat van de andere weidevogelsoorten maximaal 21% (Tureluur) en minimaal 2% (Veldleeuwerik) binnen het grutto-50% gebied valt. Deze bevindingen geven aan dat het instellen van kerngebieden voor de diverse weidevogelsoorten wel zeer verschillend uitwerkt. Het 'meelift-effect' is beperkt en biedt dus kennelijk geen garantie op optimale bescherming van de weidevogelgemeenschap in zijn totaliteit.

Soort	Aandeel (%)
Grutto <i>Limosa limosa</i>	50
Tureluur <i>Tringa totanus</i>	21
Slobeend <i>Anas clypeata</i>	19
Scholekster <i>Haematopus ostralegus</i>	15
Kievit <i>Vanellus vanellus</i>	13
Veldleeuwerik <i>Alauda arvensis</i>	2

Tabel 2. Aandeel van de landelijke populatie van enkele weidevogelsoorten dat aanwezig is binnen de grutto-50% gebieden.

Implicaties van het werken met kerngebieden

De hiervoor gepresenteerde resultaten maken het volgende duidelijk:

- Het instellen van kerngebieden betekent dat de aandacht op slechts een beperkt deel van de huidige weidevogelpopulatie wordt gericht. Bij een omvang van ca 125.000 ha (wat zeer groot is ten opzichte

van het huidige areaal met betaald beheer dat zo'n 57.000 ha omvat (MNP, 2007)) betreft het maximaal 50% van de grutto populatie (Melman et al., 2008) en slechts 10-20% van de overige weidevogelsoorten. Voor deze overige soorten lijkt het meelift-effect met de Grutto beperkt te zijn: gerichte aandacht is nodig om ook voor hen de omstandigheden toereikend te maken;

- Zelfs in de beste gebieden moet een forse verbetering worden gerealiseerd om de achteruitgang van de Grutto te stoppen; de opgave om tot een duurzame weidevogelstand te komen is dus zeer groot. Per gebied zal aangegeven moeten worden welke factoren (waterstand, landschappelijke openheid, beheer) in welke mate aangepakt zullen moeten worden;
- Gezien bovenstaande mag worden voorzien dat aan het beheer hoge eisen worden gesteld. Dit zal kostbaar zijn. Het is de vraag hoe dergelijk beheer kan worden gerealiseerd en hoe bij een meest kosten-effectieve invulling de verdeling tussen reservaten en agrarische bedrijven zal zijn;
- Het beheer van kerngebieden zal gebiedsdekkend moeten worden gepland en geregisseerd: de beheerders (terreinbeherende organisaties, agrariërs) zullen hun inspanningen met elkaar moeten afstemmen. Onderzocht zal moeten worden in hoeverre daar animo voor is;
- Om de kerngebieden heen zal zorg moeten worden gedragen voor een open landschap. Hier gelden weliswaar geen strikte voorwaarden voor waterstand en beheer, maar de openheid en rust dienen wel te worden gewaarborgd. Een strak planologisch beleid is hier dus noodzaak. Welk areaal dit omvat, zal pas bij nadere uitwerking duidelijk worden.
- Een focus van de beleidsinzet op kerngebieden heeft tot gevolg dat in de rest van het landelijk gebied minder middelen voor weidevogels beschikbaar zullen komen; het beheer zal daar worden afgebouwd; dit kan op forse maatschappelijke weerstand stuiten en bovendien leiden tot onvoldoende genetische uitwisseling tussen weidevogelpopulaties;
- Al deze elementen zullen bij het uitwerken van kerngebieden ter sprake moeten komen. Bij deze uitwerking zal helder onderscheid gemaakt moeten worden tussen maatschappelijk draagvlak en ecologische randvoorwaarden: met mensen kun je onderhandelen, met Grutto's niet.

Is er nog voldoende ruimte voor Grutto-jongens om veilig op te groeien? (foto's: Danny Ellinger).

Het eindbeeld is hiermee dat de kerngebiedenbenadering voor een duurzaam voortbestaan van de Nederlandse weidevogels aantrekkelijk is vanwege de ruimtelijke focus. Tegelijk wordt bij het uitwerken duidelijk hoe veelomvattend deze opgave is: binnen de kernen zal veel moeten verbeteren ten aanzien van inrichting en/of beheer, waarbij aan alle soorten gerichte aandacht zal moeten worden besteed. In de ruimtelijke schil eromheen moet veel aandacht worden geschonken aan behoud en versterking van de landschappelijke openheid, wat krachtig planologisch beleid vergt. Als we er in slagen om de kerngebieden tot een succes te maken, dan nog zal de omvang van de populaties aanzienlijk kleiner zijn dan de huidige.

Literatuur

- Brederode, L. & H.M. Laporte, 2006.** Weidevogelverbond werkt aan actieplan. De Levende Natuur 107 (3): 146-147.
- Bruynzeel, L.W. & A.G.M. Schotman, 2011.** Onderbouwing verstoringsafstanden werkplan weidevogels in Fryslân. A&W-rapport 1624; Alterra-rapport 2184. A&W ecologisch onderzoek, Veenwouden; Alterra, Wageningen-UR.
- Ellinger, D., 2010.** Een toekomst voor weidevogels? Film vervaardigd in opdracht van de Kenniskring Weidevogellandschap.
- Kenniskring Weidevogellandschap, 2008.** Hoe stoppen we de achteruitgang van de aantallen weidevogels per 2010? Visie voor optimalisering van weidevogelbeheer gebaseerd op de beschikbare kennis d.d. sept. 2008. Kenniskring Weidevogellandschap, DK-LNV Ede.
- Laporte, G. & R.P.M. de Graaff, 2006.** Een Rijk Weidevogellandschap: actieprogramma van het Weidevogelverbond. WING-rapport 017. WING Process Consultancy, Wageningen.
- Martens, S. & H. ten Holt, 2010.** Evaluatie weidevogelverbond. Eindrapport. NovioConsult, Nijmegen.
- Melman, T.C.P., G.R. de Snoo, A.G.M. Schotman & M.A. Kiers, 2008.** Kerngebieden voor weidevogels? De Levende Natuur 109 (5): 212 - 213.
- MNP, 2007.** Ecologische evaluatie regelingen voor natuurbeheer: Programma Beheer en Staatsbosbeheer 2000-2006. MNP, Bilthoven.
- Strien, A.J. van & J. Pannekoek, 1998.** Missen is gissen. Ontbrekende tellingen in vogelmeetnetten (Missing counts in bird monitoring programs). Limosa 72: 49-54.

Teunissen, W.A., 2011. Monitoring weidevogels. In: Boele, A., J. van Bruggen, A.J. van Dijk, F. Hustings, J.W. Vergeer & C. Plate, 2011. Broedvogels in Nederland in 2009. SOVON-monitoringsrapport 2011/01: 38-41. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Teunissen, W.A., W. Altenburg & H. Sierdsema, 2005. Toelichting op de Gruttokaart van Nederland 2004. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen & Altenburg & Wymenga ecologisch onderzoek bv., Veenwouden.

Summary

Towards core areas for meadow birds, what will be the outcome?

Dutch governmental organisations are considering to preserve meadow birds within core areas. The past thirty years of meadow bird policy the decline did not stop. The idea is that concentrating efforts on a limited area is more effective than dilute efforts over a large area. This article explores the possible impact of core areas, to bring about discussion. The Black-tailed godwit is used as a guide species. Selecting the areas with the highest densities covering 50% of the Black-tailed godwit population comprises approximately 125.000 hectares of grassland: the 50%-godwit area. This is still far more than the currently managed area of ca 57.000 ha, therefore it is likely that core areas will cover only a limited portion of the population. In almost all of these areas the trend appears to be negative. Obviously, at the moment the current circumstances in the 'top' areas are insufficient for stable numbers. Next, of the other meadow bird species only a modest proportion (10-20%) lives inside the 50%-godwit area. So, combined conservation of all these species needs specific attention. Apart from the high-quality cores with proper drainage and management, attention is needed for the quality of the surrounding landscape. In this bufferzone openness and absence of disturbance have to be taken care of. This urges for serious regional policy.

Dr. Th.C.P. Melman & Ir. A.G.M. Schotman
Alterra, Wageningen-UR
Postbus 47, 6700 AA Wageningen
dick.melman@wur.nl
alex.schotman@wur.nl

Ir. H. Sierdsema & Drs. W.A. Teunissen
SOVON Vogelonderzoek Nederland
Postbus 6521, 6503 GA Nijmegen
henk.sierdsema@sovon.nl
wolf.teunissen@sovon.nl